

Prediking in het Oude Testament

In J. Hoek (red.), *De preek werkt. Bezinning op christelijke verkondiging*. Serie THGB, deel 8. Uitg. Royal Jongbloed (Groen) te Heerenveen, 2015, pag. 13-43 en 273-275 (eindnoten).

M.J. Paul

Inleiding

Het woord 'preken' roept bij ons direct associaties op met een predikant en een kerkgebouw waarin een preek gehouden wordt voor de gemeente die daar samenkomt. In vergelijking met het Oude Testament zijn er veel verschillen. De tabernakel en tempel boden aanschouwelijk onderwijs en daar vond de dienst van de verzoening plaats, maar een vaste vorm van prediking was er niet. De profeten waren de predikers bij uitstek, maar zij trokken rond, hadden geen vaste locatie voor hun onderwijs en ook de groepen toehoorders varieerden. Sommige profeten verrichtten wonderen en andere gebruikten allerlei middelen om de aandacht te trekken, zoals het liggen op straat of het dragen van een houten juk. Wij vinden zulk gedrag in onze tijd niet passend voor een ambtsdrager, maar toen lag het anders. Er zijn dus nogal wat verschillen tussen toen en nu. Wat kunnen wij dan leren van de prediking in het Oude Testament?

Gods spreken met mensen

In het boek Genesis blijkt dat God vaak direct tot mensen sprak. Hij maakte Zijn wil bekend aan Noach en riep Abraham uit Ur naar het beloofde land. Toen Israël een volk was, werd Mozes geroepen om het volk uit Egypte te leiden. Bij de berg Sinai openbaarde de HEERE Zich in glorie en heerlijkheid. Het volk hoorde de stem van God, maar gaf de voorkeur aan een bemiddelaar. Men vroeg of Mozes als tussenpersoon wilde fungeren. 'Spreekt u met ons, dan zullen wij luisteren, maar laat God niet met ons spreken, anders sterven wij' (Ex. 20:19). Daarna sprak God met Mozes, die de woorden doorgaf aan het volk (vs. 22).

We kunnen dit een vorm van preken noemen: de ontvangen woorden van God doorgeven aan anderen, aan het volk. In het verlengde van het werk van Mozes ligt de taak van de profeten. Veel Bijbelgedeelten gaan over deze directe vorm van communiceren.

Bij onze predikanten ligt het anders. Zij ontvangen geen visioen of horen geen stem die zij doorgeven, maar zij leggen de Bijbel uit. Zij kiezen een tekst, verklaren die en brengen zo Gods Woord bij de mensen. Dit is een meer indirecte vorm van communiceren. Deze vorm kwam bij Israël ook voor, vooral bij de priesters en de levieten.

Voordat we hier dieper op ingaan, wil ik benadrukken hoe bijzonder het is dat God met mensen wil spreken. Hij verkondigt ons wie Hij is, wie wij zijn, wat er met ons aan de hand is, en hoe de relatie tussen Hem en ons hersteld kan worden.

De aanstelling van de profeten

Een belangrijke passage over de profeten in Israël is Deuteronomium 18:9-22. Daar wordt het onderscheid aangegeven tussen allerlei occulte praktijken van de heidenen en de gave van profetie waardoor God wil spreken tot Israël. Na de opsomming van verboden praktijken ('een gruwel'), staat er: 'Oprecht moet u zijn tegenover de HEERE, uw God. Want deze volken die u uit hun bezit verdrijven zult, luisteren naar wolkenduiders en waarzeggers, maar de HEERE, uw God, heeft dat u niet toegestaan. Een profeet uit uw midden, uit uw broeders, zoals ik, zal de HEERE, uw God, voor u doen opstaan; naar hem moet u luisteren' (vs. 13-15).

De Statenvertaling en de Herziene Statenvertaling hebben hier 'Profeet', met een hoofdletter, zodat de tekst betrekking heeft op Christus (vanwege Hand. 3:22). Toch is het beter om de

tekst in eerste instantie te betrekken op profeten die in de loop van de geschiedenis tot Israël gezonden zijn. Hiervoor zijn de volgende argumenten:

1. In het voorafgaande gedeelte zijn reeds enige ambten ter sprake gekomen: rechters, koning, levieten en priesters (vanaf 16:18), en daarom is hier passend wanneer de profeten genoemd worden.
2. Tussen de behandeling van de priesters en de profeten in staat een uitvoerig verbod tegen waarzeggerij en spiritisme (18:9-14). Hiermee wordt de grote tegenstelling aangegeven tussen de heidenen en Israël in de manier om Gods wil te weten te komen. Wanneer hier alleen de Messias bedoeld zou zijn, is Israël vele eeuwen zonder goddelijke aanwijzingen geweest zijn. De instelling van de profeten is Gods antwoord op het afgewezen occultisme.
3. De instelling van de profeten is direct verbonden met de vraag die de Israëlieten bij de Sinai stelden naar een bemiddelaar van Gods woorden (vs. 16).
4. In de slotverzen 21-22 blijkt dat Israël goed op moet letten of een profeet wel echt namens de HEERE spreekt of dat hij met zijn eigen woorden komt. Als Israël geroepen wordt tot toetsing, heeft dat betrekking op allerlei profeten en kan niet alleen de grote Profeet, de Messias, bedoeld zijn.

Als dit juist is, waarom wordt dan het woord 'profeet' in het enkelvoud vermeld? Het enkelvoud wordt ook bij de koning gebruikt (17:14-20) en kan aanduiding van een categorie zijn. In de loop van de geschiedenis blijkt dat het volk meestal maar met één profeet tegelijk te maken heeft (ook al leven er profeten gelijktijdig).

In Handelingen 3:22 geeft Petrus aan dat de Joden moeten luisteren naar de profeten, en dus Jezus als de Christus moeten aanvaarden. Hij haalt daar Deuteronomium 18 niet aan om daarmee aan te geven dat Jezus de Profeet is, maar om aan te tonen dat er steeds niet geluisterd is naar de profeten, hoewel Mozes daartoe heeft opgeroepen.¹

De taken van de profeten

Het is de taak van de profeten om directe boodschappen van God over te brengen. Het volk is slecht af als God zich niet meer openbaart. Die situatie deed zich voor in de tijd van Eli en Samuel: 'Het woord van de HEERE was schaars in die dagen; er was geen visioen dat in de openbaarheid kwam' (1 Sam. 3:1).² In die situatie kreeg de jonge leviet³ een boodschap voor Elia. Samuel kreeg daarna steeds vaker te horen wat hij moest zeggen tegen het volk. We lezen het getuigenis 'De HEERE was met hem en liet niet een van al Zijn woorden onvervuld. En heel Israël, van Dan tot Berseba toe, erkende dat Samuel aangesteld was tot profeet van de HEERE. En de HEERE bleef in Silo verschijnen; ja, de HEERE openbaarde Zich aan Samuel in Silo door het woord van de HEERE' (3:19b-21). Later zalfde deze profeet Saul en David tot koning.

Wie de latere boeken van profeten erbij betreft, merkt de volgende taken op:

- a. De profeten ontvangen een boodschap van God en moeten de inhoud doorgeven.
- b. Zij zijn aangesteld in het kader van het verbond en ze spreken ook in dat kader. Het verbond bevat zegen- en vloekbepalingen (Lev. 26; Deut. 28). Op grond hiervan kondigen de profeten straffen, uitstel van straf en toekomstig heil aan.
- c. Er is veel continuïteit met de vroegere openbaring, maar vaak zijn er ook nieuwe elementen.
- d. De profeten doorlichten de eigen tijd en geven aanwijzingen hoe God gediend wil worden, ook in concrete politieke en godsdienstige situaties. In veel gevallen gaat dit gepaard met oproepen tot bekering omdat de Israëlieten of de leiders zich niet goed gedragen.
- e. De prediking van de profeten heeft zowel met de eigen tijd als met de (verre) toekomst te maken.

- f. De prediking is vooral gericht tot Israël, maar soms ook tot andere volken (zoals bij Jona). In veel gevallen is de boodschap voor andere volken een indirecte boodschap voor Israël. De aankondiging van de ondergang van een machtig rijk betekent indirect voor Israël dat het niet op dat rijk moet vertrouwen.
- g. De profeten zijn meestal werkzaam in een klein gebied, bijvoorbeeld alleen in Jeruzalem of ergens in het Tienstammenrijk. Bijna nooit hebben zij tijdens hun leven een nationale betekenis. Dat gebeurt pas na de algehele erkenning van hun boodschap of geschrift.
- h. Sommige profeten hebben tientallen jaren hun werk uitgeoefend; van diverse profeten hebben wij slechts een enkele boodschap (Haggai, Obadja).

De profeten vormen slechts één groep ambtsdragers. Er is een scheiding van de machten in Israël. Een koning kan geen priester zijn en een profeet kan zich kritisch opstellen tegenover de koning. Nathan beschuldigt David en Jesaja wijst Hizkia terecht. Een dergelijke kritische functie van de profeten is in het buitenland niet of nauwelijks bekend. Daar is de koning de grootste machthebber en gewoonlijk ook de opperpriester. De ons bekende voorbeelden van buitenbijbelse profetie betreffen hofprofeten en bijna steeds is hun woord adviserend en bevestigend naar de koning (vgl. 1 Kon. 22).⁴

Niet slechts mannen, ook vrouwen konden geroepen worden om profeet te worden. Koning Josia vraagt de profetes Hulda om raad na de vondst van het wetboek (2 Kon. 22). Het aantal profeten was sterk wisselend. We vernemen niets van de aanwezigheid van profeten tijdens de lange regering van koning Salomo. Slechts aan het eind van zijn regering treedt de profeet Ahia op. Hij kondigt als straf de verdeling van het rijk aan en het koningschap van Jerobeam (1 Kon. 11).

De onderwijstaak van de priesters en Levieten

Wanneer er niet altijd profeten waren en ze bovendien meestal slechts in een deel van het land optraden, waren dan de Israëlieten verstoken van het Woord van God? Gelukkig niet! Toen Mozes gereed was met zijn toespraak die in Deuteronomium opgeschreven staat, gaf hij de opdracht dat het onderricht in de Tora voorgelezen zou worden voor mannen, vrouwen, kleine kinderen en vreemdelingen (Deut. 31:10-13). Hier dient de tabernakel (en later de tempel) als plaats van instructie. Wie deze Tora moet voorlezen, is niet bekend, maar vermoedelijk had een priester deze taak.

Heel wat eeuwen later, na de terugkeer uit de ballingschap, vraagt het volk op de nieuwjaarsdag of de priester Ezra, de Schriftgeleerde, de wet van Mozes wil voorlezen (Neh. 8:1).⁵ Hij doet dit vanaf een houten verhoging die voor deze gelegenheid gemaakt is. Naast hem staan Levieten opgesteld. Na de Schriftlezing geven de Levieten een toelichting. 'Zij lazen uit de boekrol voor, uit de wet van God, gaven uitleg en verklaarden de betekenis, zodat men de voorlezing begreep' (vs. 9).

Het is onduidelijk of het onderwijs centraal bleef, of dat de Levieten zich verspreidden onder het volk en daar aan kleinere groepen onderwijs gaven. In ieder geval krijgt het volk de uitleg en de toepassing te horen. Men mag geen rouw bedrijven op de nieuwjaarsdag (vs. 10); later komt men samen voor een nationale boetedag (Neh. 9).

Het was aan de stam Levi toevertrouwd om Israël onderwijs te geven. Aäron krijgt te horen dat het de taak is van de priesters 'om onderscheid te kunnen maken tussen het heilige en het onheilige, tussen het onreine en het reine' (Lev. 10:10). In het boek Ezechiël blijkt dat de priesters zich daaraan niet houden (Ezech. 22:26). In het tempelvisioen aan het eind van het boek krijgen de priesters dit opnieuw als taak (44:23).

In de opdracht aan Aäron staat ook dat de priesters de Israëlieten in al de verordeningen moeten onderwijzen die de HEERE door de dienst van Mozes tot hen gesproken heeft (Lev. 10:11). Mozes noemt die taak ook in zijn zegen van de stam Levi: 'Zij zullen Jakob uw bepalingen leren en Israël Uw wet' (Deut. 33:10a).

In de tijd van de koningen, tijdens de regering van Josafat, trekken Levieten het gebied van Juda door om onderricht te geven op basis van het wetboek van de HEERE (2 Kron. 17:9). De latere koning Josia geeft opdrachten aan 'de Levieten, die heel Israël onderwezen' (35:3).⁶ Uit dit alles blijkt dat de stam Levi een onderwijstaak had. Het zal mede om die reden zijn dat de stam niet één grondgebied kreeg, maar allerlei steden verspreid door het land. In totaal kregen de Levieten 48 steden toegewezen, verdeeld over alle stamgebieden (Num. 35:7).

In onze tijd wordt 'preken' nogal eens vergeleken met 'profeteren' of met 'profetisch spreken'. Het lijkt mij echter dat de predikanten in diverse opzichten beter met de Levieten dan met de profeten vergeleken kunnen worden. Zij hebben immers ook een vaste standplaats en leggen het overgeleverde Woord van God uit. Zij komen niet met nieuwe openbaringen, maar helpen het volk de woorden van de Schrift (ook de profetische woorden en het Nieuwe Testament) te begrijpen en toe te passen. Ook de ambtstermijnen en leeftijdsgrenzen in het kerkelijke leven passen beter bij de priesters en levieten dan bij de profeten.⁷

Predikanten bidden om de leiding van Gods Geest in de voorbereiding en verkondiging en ook om de doorwerking van de boodschap in de levens van de hoorders. Toch is dat iets anders dan directe boodschappen van God ontvangen en doorgeven.

Deuteronomium als preek⁸

Het boek Deuteronomium bevat de afscheidsredevoeringen van Mozes. In de geschiedenis van de uitleg heeft het vaak verwondering gewekt dat er zoveel uiteenlopende literaire genres in Deuteronomium staan, zoals een historische inleiding, allerlei wetten, zegen en vloek, en het afscheid van Mozes. Daarom is meer dan eens een verschillende oorsprong van deze onderdelen bepleit. Sinds 1955 is de oudtestamentische wetenschap bekend met Hethitische verdragen uit de 14e eeuw v.Chr. Daarin staan vergelijkbare onderdelen in één tekst. Ook daar is sprake van schriftelijke vastlegging, van een herinnering aan de voorgeschiedenis, een uitnodiging om het verdrag te aanvaarden, de basisbepaling van wederzijdse trouw en de nadere uitwerking. Ook daar komt een sluiting voor van een overeenkomst tussen ongelijke partijen. Het is overigens wel zo dat Deuteronomium de weergave is van een redevoering of preek. De inhoud is daarom minder formeel dan bij de gevonden verdragen het geval is, en ook zijn de grenzen tussen de onderdelen daarom wel eens vloeiender.

De vergelijking tussen verbond en verdrag maakt ook duidelijk dat bij het Oosterse verdragsrecht de verslagen koning altijd de mindere was en de overwinnaar uit was op een flinke jaarlijkse schatting. Bij Israël staat de genade en barmhartigheid van God centraal. Het verbond is méér dan een verdrag!

We kunnen het boek Deuteronomium beschouwen als de geestelijke erfenis van Mozes:

- a. De erfenis van het verleden: de geschiedenis door middel van waarschuwing en bemoediging als waarde voor het heden (1:1-4:43).
- b. De grondslag van de erfenis: de Tien Woorden/Geboden, met de oproep tot liefde voor de HEERE (4:44-11:32).
- c. De erfenis als praktijk voor het heden: gedetailleerd programma op grond van de Tien Woorden voor het leven met God in het land Kanaän (12-26).
- d. De erfenis als eigen verantwoordelijkheid voor de toekomst: het verbond met de zegen en de vloek (27-30).

e. De erfenis van de toekomst: ondergang en herstel in verbinding met de dood van Mozes (31-34).

De laatste jaren wordt steeds duidelijker dat de wetten in Deuteronomium in min of meerdere mate gerangschikt zijn in de volgorde van de Tien Geboden. Daarmee worden de beknopt geformuleerde wetten nader uitgelegd. Het sabbatsgebod blijkt te maken te hebben met de feesten in Israël, en het vijfde gebod betreft niet alleen de ouders, maar ook gezagsdragers in het land. Het zesde gebod wordt onder meer uitgewerkt in een oorlogswetgeving. De afbakeningen zijn grotendeels duidelijk, maar soms zijn de overgangen vloeiend, zodat exegeten op onderdelen verschillende keuzes maken.

Zelf kies ik voor de volgende indeling van de hoofdstukken 12-26:

1. De ene plaats voor de eredienst (12:1-32)
2. Drie mogelijke verleidingen tot afgoderij (13:1-18)
3. Onderwerpen die te maken hebben met het derde gebod (14:1-21)
4. Onderwerpen die te maken hebben met het vierde gebod (14:22-16:17)
5. Onderwerpen die te maken hebben met het vijfde gebod (16:18-18:22)
6. Onderwerpen die te maken hebben met het zesde gebod (19:1-22:12)
7. Onderwerpen die te maken hebben met het zevende gebod (22:13-23:18)
8. Onderwerpen die te maken hebben met het achtste gebod (23:19-24:7)
9. Onderwerpen die te maken hebben met het negende gebod (24:8-25:4)
10. Onderwerpen die te maken hebben met het tiende gebod (25:5-26:15)
11. Afsluiting (26:16-19).

De Tien Geboden zijn beknopt geformuleerd en bij de uitleg rijzen allerlei vragen. Wie Deuteronomium 12-26 niet langer beschouwt als verouderde burgerlijke en ceremoniële wetten, komt hier prediking tegen die een uitwerking vormt van de basisgeboden.

In de voorafgaande bijbelboeken werd de wet van God stap voor stap bekend gemaakt, terwijl Deuteronomium één grote presentatie geeft van die wet. Voordat het volk Kanaän binnengaat, moet het zich eerst onder de prediking van Mozes stellen. De afscheidsrede is tevens een drempelrede. Nu heeft Israël nog de gelegenheid zich te bezinnen op de fundamentele voorwaarden voor het blijven wonen in het land.

In de eerste hoofdstukken staat een terugblik: het is de bedoeling dat de Israëlieten zich Gods trouwe zorg zullen herinneren en in geloof verder zullen gaan. Welk ander volk heeft een God die zo nabij is en die zulke goede wetten geeft? (4:7-8). Daarna volgen de Tien Geboden als basisbepalingen. Het gaat erom dat Israël God liefheeft en dient, gebaseerd op het Sjema 'Hoor Israël, de HEERE is onze God, de HEERE alleen' (6:4). De uitwerking van de geboden volgt in het grote hoofddeel 12-26. Daarna volgen zegen en vloek, die leven en dood inhouden voor het volk. Een plechtige ceremonie op de bergen Ebal en Gerizim moet het volk er blijvend aan herinneren wat de twee keuzemogelijkheden zijn. Het is bijzonder om te merken dat Mozes verwacht dat het volk ongehoorzaam zal zijn en dat de verbondsvloeken in werking zullen treden. Toch is God ook dan genadig: Hij zal in de verstrooiing een geestelijke vernieuwing teweegbrengen bij het volk, zodat het gehoorzaam zal worden (Deut.30:1-10). Daarna wordt Jozua geïntroduceerd als opvolger. Het boek sluit af met een lied dat als getuigenis dient voor het volk, als waarschuwing tegen ongehoorzaamheid. Mozes zegent het volk, mag vanuit de verte het beloofde land zien en sterft.

De stijl van het boek is die van een toespraak, van een preek, waarin de spreker zijn uiterste best doet het gehoor te overtuigen van de waarheid van zijn woorden. Mozes spreekt met geestelijk gezag en gebruikt enerzijds tal van aansporingen, bemoedigingen en beloften, en anderzijds schildert hij realistisch de bedreigingen en rampen in het geval van

ongehoorzaamheid. Mozes weet dat hij niet zijn eigen gedachten overbrengt, maar namens God spreekt.

Vergeleken met de eerder gegeven wetgeving ligt in Deuteronomium de nadruk op barmhartigheid en sociale bewogenheid, zeker tegenover de volksgenoten. Ook blijkt dat wetsbepalingen alleen niet genoeg zijn, maar dat Israël aangespoord wordt de HEERE lief te hebben, te dienen en te volgen. De innerlijke betrokkenheid op God is van belang, waarbij die houding zich uit op allerlei levensterreinen. Het volk mag zich toevertrouwen aan de zorgende God die steeds het goede voor zijn volk op het oog heeft.

Ware en valse profetie⁹

In de prediking is het uiteraard van belang het goede onderwijs te geven. In de bespreking van Deuteronomium 18 kwam reeds de mogelijkheid ter sprake dat mensen met een eigen boodschap komen in plaats van met Gods boodschap. Het onderwerp ‘ware en valse profetie’ heeft een bijzondere plaats in het boek Jeremia. De profeet Jeremia ontvangt boodschappen van God en geeft deze door. Er zijn echter ook andere profeten met tegenovergestelde boodschappen. Wie heeft gelijk als zij allen de titel ‘profeet’ gebruiken en claimen dat de HEERE, de God van Israël, door hen spreekt? De Septuaginta vertaalt voor de duidelijkheid soms met ‘pseudo-profeet’, maar de Hebreeuwse tekst geeft dit onderscheid niet, en voor de hoorders van toen moet het zeer verwarrend zijn geweest.

Het probleem van de valse profeten doet zich vooral voor in de decennia voorafgaand aan de verwoesting van de tempel en Jeruzalem. Volgens Klaagliederen waren zij medeverantwoordelijk voor de uiteindelijke val van Juda, omdat zij verzuimden de zonde aan de kaak te stellen en op te roepen tot bekering, zodat het onheil afgewend zou worden (Klaagl. 2:14; 4:13). Het volk werd misleid door hun leugens. In die tijd stond Jeremia als ware profeet van de HEERE tegenover de valse profeten, waarvan er enkele bij name genoemd worden, zoals Hananja (Jer. 28) en Semaja (Jer. 29).

De valse profeten spraken meestal gewenste woorden en waren verbonden met het establishment, vooral het koningshuis. Ze vormden geen ‘tegenover’, zoals Jeremia en andere profeten van God. Ze waren geliefd bij het volk en het koningshuis, omdat ze vrede en voorspoed verkondigden. Waarschijnlijk werden ze voor hun woorden betaald, mogelijk in natura (zie Mi. 2:11; 3:5). Ze spraken de koning en het volk naar de mond (vgl. 1 Kon. 22:13). Zo zou de ballingschap volgens Hananja slechts twee jaar duren, maar Jeremia had geprofeteerd dat het zeventig jaar zou zijn (Jer. 25:12; 28:1-3). Jeremia was door de HEERE zelf geroepen om boodschappen aan het koningshuis, het volk en de volken te brengen (Jer. 1:4-19). Voorzegging en uitkomst blijken belangrijke criteria om te toetsen. Komen koning Jechonia en de tempelschatten binnen twee jaar weer terug, of niet? En aan het slot van het hoofdstuk kondigt Jeremia de spoedige dood van Hananja aan, een boodschap die ook uitkomt (28:16-17).

De valse profeten hielden er een verbondstheologie op na die geen rekening hield met de voorwaarden van het verbond, namelijk een leven volgens de geboden van de HEERE. De ware profeten vroegen daarentegen ook aandacht voor de verbreking van het verbond van de zijde van het volk door de zonden, ongerechtigheid, afgoderij en goddeloosheid. In het verbond stonden immers ook bepalingen wat er zou gebeuren wanneer het volk ontrouw werd (Lev. 26; Deut. 28). Het wetboek moest naast de ark van het verbond als getuige gelegd worden (Deut. 31:26). Wanneer het volk zich niet zou houden aan het verbond, zou het allerlei straffen ontvangen, zoals pest, honger en wegvoering (zie Deut. 28). Deze kant van het verbond lieten de valse profeten terzijde liggen. De profeet Jeremia komt juist met deze boodschap vanwege de verbreking van het verbond door het volk. Hij bekritiseert in Jeremia

21-29 het blindelings vertrouwen op de koninklijke dynastie van David en op de offerdienst in de tempel.

Voor de moderne lezer van het boek Jeremia zijn ware en valse profeten duidelijk te onderscheiden in de gegeven beschrijvingen, maar voor de tijdgenoten moeten ze vaak moeilijk te onderscheiden zijn geweest (14:15; 23:25,31; 27:15; 29:8-9,21). Beide partijen spraken in de naam van de HEERE, de God van Israël, gebruikten symbolische handelingen en spraken over toekomstig heil. De toehoorders van de woordenstrijd tussen Jeremia en Hananja werden mogelijk bemoedigd door het optimistische geloofsvertrouwen van Hananja. Het criterium van het al dan niet in vervulling gaan van een profetie kon hier pas na twee jaar gehanteerd worden.

De klassieke criteria voor het onderscheiden van ware van valse profetie staan in het boek Deuteronomium:

- a. Iemand die afval van de HEERE leert, is een valse profeet (Deut. 13:1-5).
 - b. Als iemand iets profeteert wat niet uitkomt, is hij een valse profeet (Deut. 18).
- Aan de hand van het boek Jeremia en andere profetische boeken kunnen daaraan de volgende tien kenmerken van valse profeten toegevoegd worden:
- c. Ze zijn niet door de HEERE geroepen en gezonden (Jer. 14:15; 23:21).
 - d. Ze spreken woorden die het volk, de priesters en het koningshuis welgevallig zijn; ze hebben nooit een confronterende (onheils)boodschap (vgl. de houding in Jer. 5:31; 27:9).
 - e. Ze roepen niet op tot bekering, maar stijven de zondaren in hun verkeerde gedrag (Jer. 23:14,17,22).
 - f. Ze hebben een verkeerde levenswandel en tonen immoreel en goddeloos gedrag (Jes. 28:7; Jer. 23:11,14).
 - g. Ze zijn altijd optimistisch en nooit pessimistisch over de toekomst. De ballingschap zou bijvoorbeeld slechts twee jaar duren volgens Hananja (Jer. 28:2-3).
 - h. Ze spreken altijd over vrede (Jer. 6:14; 8:11; Ezech. 13:10,16; Mi. 3:5).
 - i. Ze spreken woorden die niet in overeenstemming zijn met de Tora en de woorden van de eerdere ware profeten. Consistentie met de Tora (Jes. 8:19-20; Jer. 6:16) en eerdere profetie (Jer. 23:17; 25:4) kenmerkt de ware profeten.
 - j. Ze spreken leugens en bedrog die uit hun eigen hart voortkomen (Jer. 20:6; 23:25-26). Ze misbruiken de naam van de HEERE en spreken in Zijn Naam leugens (Jer. 14:14).
 - k. Ze leren afval van de HEERE, om de Baäl te dienen bijvoorbeeld (Jer.23:13; 29:32).

Deze kenmerken zijn nauw verwant met elkaar en overlappen elkaar ook gedeeltelijk. Ze kunnen globaal ingedeeld worden in twee groepen: de levenswandel van de profeet en de inhoud van zijn boodschap.

De genoemde criteria kunnen niet altijd direct uitsluitsel geven. Het criterium van de uitkomst van een profetie geldt vooral de voorzeggingen op korte termijn. De heilsprofetieën over de eschatologische toekomst zijn nog niet te toetsen. Het is wel zo dat de status van een profeet kan blijken uit reeds vervulde profetieën, waardoor er ook geloof komt in de boodschap op langere termijn. Een persoonlijke roeping door de HEERE zal ook niet altijd vast te stellen zijn geweest. En niet alle valse profeten vertoonden immoreel gedrag.

Er zijn wel kenmerken die heel duidelijk als criterium kunnen gelden, zoals het brengen van een boodschap die strijdig is met de Tora. In uitzonderlijke gevallen bevestigde de HEERE zelf wie een ware of valse profeet was. Hij toonde op de Karmel tegenover het volk en de Baälpriesters de status van Elia.

In onze tijd claimen velen goddelijke boodschappen te ontvangen en te brengen. Hoe gaan wij daarmee om? Predikanten mogen op grond van de Bijbel onze tijd doorlichten, maar ze mogen daarin ook getoetst worden. Jeremia heeft voor Juda onderwerping aan Babel bevolen (38:17-18; 40:1-6; 42:10-43:3). Diverse predikanten in de tijd van de Tweede Wereldoorlog hebben zich hierop beroepen. Vanaf de kansel werd gezegd niet in opstand te komen tegen de Duitsers, want zij werden door God gebruikt, net als de Babyloniërs, om het volk te straffen en te tuchtigen. Anderen waren het hier helemaal niet mee eens en vonden verzet tegen de kwade machten nodig. Wie heeft dan gelijk?

Hoe kunnen we verkeerde toepassingen voorkomen? Hier is overleg en uitwisseling in de gemeenten nodig (vgl. Ef. 3:18) en het voortdurende gebed om Gods leiding (vgl. Ps. 139:23-24), omdat allerlei toepassingen meer te maken hebben met interpretatie dan met directe inspiratie. In veel gevallen zullen predikanten meer bescheiden moeten spreken dan de profeten deden: ze dienen meer vragen te stellen, alert te maken, meer uit te leggen en te verbinden dan gezaghebbend te verklaren. Hun belangrijkste taak is de gemeenten vertrouwd te maken met Gods Woord, niet om elke situatie concreet te duiden.

Symbolische handelingen¹⁰

In onze tijd zouden we verbaasd zijn, wanneer een prediker in een openbare plaats gaat liggen en slechts blijft kijken naar een plattegrond van een stad. Hij zegt niets en pas veel later zou blijken dat hij doelt op het oordeel over die stad. De profeet Ezechiël doet echter dit soort dingen. Meestal communiceert een oudtestamentische profeet met behulp van woorden en soms illustreert hij zijn woorden met symbolische handelingen. De profetische handeling kan de boodschap uitbeelden en is in eerste instantie non-verbaal. Dan is ook het begrip 'analogiehandeling' van toepassing. De handeling is analoog aan de verkondigde boodschap. Er zijn drie soorten van zulke handelingen.

De eerste vorm is dat de profeet zelf rechtstreeks weergeeft wat anderen zullen doen. Zo koopt Jeremia een akker (Jer. 32:7-12) en dat duidt op de manier waarop het volk later zal handelen.

De tweede mogelijkheid is een indirecte symbolische handeling, waarbij de voorwerpen iets anders aanduiden. Ezechiël voegt twee stokken samen (Ezech. 37:16-17) en deze stokken staan model voor Israël en Juda.

De derde vorm zet een metafoor in scene en maakt deze tot een handeling. Jeremia breekt een kruik en zo wordt de metafoor 'JHWH verbreekt het volk' weergegeven (Jer. 19:10-11).

De profeet Ezechiël gaat liggen en dat doet hij maar liefst ruim een jaar lang (390 en 40 dagen), om zo symbolisch de ongerechtigheid van het volk te dragen. Ook krijgt hij de opdracht eten klaar te maken voor deze periode. Hij gebruikt ongewone ingrediënten zoals gerst en linzen om de toekomstige voedselschaarste te voorzeggen. Per dag mag hij een klein deel nemen, ongeveer 230 gram. Zijn drinken wordt eveneens gerantsoeneerd tot ongeveer 0,6 liter per dag. Ezechiël maakt hiermee duidelijk hoe nijpend de situatie in Jeruzalem zal zijn. In Ezechiël 24:15-27 vormen het overlijden van de vrouw van de profeet en het gedrag van de profeet een belangrijke symbolische gebeurtenis met een didactisch doel. De dood van de vrouw geldt als teken voor de val van Jeruzalem. De profeet mag geen zichtbare tekenen van rouw laten zien, met de betekenis dat het volk ook geen rouw mag bedrijven over de val van Jeruzalem. Ezechiël is ook hier geworden tot een teken voor de Israëlieten.

Van alle profeten zijn de symbolische handelingen van Ezechiël het meest opmerkelijk. Het wonderlijke gedrag van de profeet heeft geleerden ertoe gebracht hem allerlei psychische aandoeningen toe te schrijven. E.C. Broome kwam met de diagnose paranoïde schizofrenie, met perioden van catatonie en hallucinaties. Ezechiël moet volgens hem een psychotische

persoon zijn geweest, al herkenden de tijdgenoten dat niet en beschouwden zij hem als een extatische profeet.

Chr. Cook heeft in recente tijd stevige kritiek geleverd op een dergelijke benadering. Hij meent dat duidelijke aanwijzingen voor schizofrenie geheel ontbreken. Hij wijst er ook op dat de vorm van profetie in die tijd als cultureel en godsdienstig normaal beschouwd kan zijn, ook al waren sommige uitingen ongebruikelijk en dramatisch. Het is nodig om de teksten te onderzoeken binnen de historische, theologische, literaire en culturele context van de toenmalige samenleving. Het Bijbelboek geeft geen aanwijzingen voor de veronderstelling dat Ezechiël als mentaal ziek beschouwd werd door zijn tijdgenoten. Sommige profeten werden wel van dwaasheid en krankzinnigheid beschuldigd, zoals de voorbeelden van Hosea (Hos. 9:7), Elisa (2 Kon. 9:11) en Jeremia (Jer. 29:26) tonen. We hebben echter geen aanwijzingen dat zulke beschuldigingen tegen Ezechiël geuit werden. Het volk luistert en heeft als reactie dat de boodschap pas voor een verre toekomst is (Ezech. 12:26). De tekenhandelingen en andere aspecten van Ezechiëls gedrag kunnen beter verstaan worden in de culturele en historische context als een betekenisvolle, rationele en dramatische poging om het volk te laten luisteren naar een profetische boodschap die het lijkt te negeren.

Het vreemde gedrag dient om een speciale boodschap over te dragen. Dat gedrag getuigt niet van abnormaliteit in de profeet, maar van grote bekwaamheid om te communiceren. De nadruk op de psychologische factoren die bij de profeet verondersteld worden, leidt de aandacht af van de retorische functie van de profetie en de bijgaande handelingen. Hoewel er altijd psychische aspecten aanwezig zijn, is een verklaring van het gedrag van de profeet vanuit één menselijk perspectief een miskennis van de centrale boodschap van het boek dat God door de profeet spreekt en hem opdrachten geeft. Ezechiël is een man die geleid wordt door de Geest van God (3:12,14; 8:3; 11:1,24; 43:5). In woord en gedrag is de profeet een 'teken' (12:6,11; 24:24,27) en draagt hij zijn boodschap in zich om. Hij is de boodschap die hij verkondigt.

De Israëlieten maakten in de tijd van Ezechiël schokkende dingen mee en dan kan schokkend gedrag nodig zijn om te communiceren. De hoorders spreken erover en ook blijven de vreemde gedragingen veel langer in herinnering. Meermalen blijkt dat het volk moeilijk te overtuigen is, want het heeft een hart van steen. In een dergelijke situatie zijn indringende handelingen nodig, als een uiterste poging om te overtuigen.

In de protestantse traditie wordt veel nadruk gelegd op de Woordverkondiging. Wat kunnen wij leren van de profeten ten aanzien het gebruik van beeldmateriaal bij de overdracht van Gods Woord? Wat mogen wij doen om de aandacht van buitenstaanders, die niet naar onze kerkdiensten komen, te trekken? Ook binnen de gemeente kunnen eventueel visuele aspecten ingezet worden. In ieder geval is het van belang op indringende wijze de boodschap te brengen, op een wijze die het cognitieve niveau overstijgt en de emoties en de wil raakt. Afhankelijk van de context waarin de verkondiging plaatsvindt, is het mogelijk dat beeldende taal of indringende illustraties gebruikt worden. Vanuit de profetische boeken blijkt wel, dat de verrichte handelingen de woordverkondiging dienen te ondersteunen en geen doel op zichzelf mogen zijn.

Wonderen¹¹

Meermalen blijkt dat de profeten door Gods Geest over ongewone kennis beschikken. Het kan daarbij gaan om toekomstige gebeurtenissen (1 Kon. 21:28-29; 2 Kon. 20:16-18). Gods betrokkenheid blijkt ook bij gebeurtenissen die de profeet niet langs de natuurlijke weg kan weten (bv. 1 Sam. 10:2; 2 Kon. 5:25-27) of bij te maken keuzes, zoals wie er tot koning gezalfd moet worden (1 Sam. 9:17; vgl. 1 Kon. 11:29vv.). Soms openbaart God aan zijn profeten wat zich in de geestelijke wereld afspeelt (1 Kon. 22:19-23; vgl. 2 Kon. 6:17). Deze

bijzondere openbaring aan de profeten is een van de manieren waarop God tot zijn volk en in het bijzonder tot koningen spreekt (1 Sam. 28:6, naast dromen en de Urim en Tummim). De profeet beschikt niet automatisch over deze bijzondere kennis, maar slechts wanneer de HEERE die kennis aan de profeet openbaart (vgl. 2 Kon. 4:27).

Daarnaast vinden er ook door God bewerkte bijzondere gebeurtenissen plaats, zoals het altaar van Jerobeam dat doormidden scheurt (1 Kon. 13:5) of de zonnewijzer, waarvan de schaduw in tegengestelde richting beweegt (2 Kon. 20:10-11). De bediening van de profeet Elisa wordt gekenmerkt door wonderen, zoals het water van Jericho dat gezond wordt (2 Kon. 2:19-22), een kruikje olie dat blijft stromen (2 Kon. 4:1-7) en giftig voedsel dat weer eetbaar wordt (4:38-41).

De vertelde wonderen legitimeren de profeet. In het geval van Elisa erkennen de profetenzonen dat hij de opvolger van Elia is, doordat beiden hetzelfde wonder met het water van de Jordaan verrichten (2 Kon. 2:8,14,15). Ook verwijzen deze wonderen naar de macht van God: de God van Israël kan vuur uit de hemel laten dalen om een offer aan te steken, terwijl de Baäl dat niet kan (1 Kon. 18). De bijzondere gebeurtenissen worden steeds begeleid door uitleg, soms vooraf, soms achteraf, zodat duidelijk wordt Wie verantwoordelijk is. In dat alles blijkt Gods actieve betrokkenheid bij de gebeurtenissen op aarde.

Heils- en onheilsprofetieën¹²

Wie de profetische boeken doorleest, kan een dubbel gevoel krijgen: er zijn prachtige vertroostende teksten, maar ook veel passages met veroordelingen, dreigingen en rampen. Hoe verhouden die zich tot elkaar? En wat kunnen wij met de negatieve, harde teksten? Wat is de bedoeling daarvan?

God als Schepper

Het boek Genesis maakt duidelijk dat God de Schepper is van de hemel en de aarde, en dat Hij ook JHWH, de God van Israël, is. Hij heeft de mensheid gemaakt en roept mensen ter verantwoording over hun daden. Na de zondvloed sluit God een verbond met Noach en zijn nageslacht, maar daarbij wordt ook 'al wat leeft' betrokken (9:8-17). Hierna volgt een uitgebreide opsomming van volken die afstammen van de drie zoons van Noach (Gen. 10). De torenbouw in Babel toont wat de beweegredenen van de mensen zijn, maar daar wordt ook Gods wereldwijde heerschappij duidelijk in de verstrooiing van de mensen over de aarde (11:1-9). Het boek Genesis concentreert zich daarna op de nakomelingen van Sem en richt de aandacht op Abram, die een speciale roeping ontvangt (11:10-32). Deze Abram zal tot een groot volk worden en door hem zullen alle volken op de aarde gezegend worden (12:3). Deze verkiezing, tegen de achtergrond van de ongeveer zeventig genoemde volken, houdt in dat God zich concentreert op één persoon en volk, en in die relatie zich verder wil openbaren, maar Hij heeft als Schepper nog steeds zeggenschap over de andere volken en kan hen daarom ook beoordelen op hun goede en verkeerde daden. Om die reden kunnen de steden Sodom en Gomorra vernietigd worden (Gen. 18-19). De profeten van Israël hoeven zich dan ook niet te beperken tot het eigen volk en meermalen ontvangen zij goddelijke boodschappen voor de andere volken.

Voorwaardelijke elementen

In de verbondsrelatie van God met Israël zijn er veel voorwaardelijke elementen. Ze komen tot uiting in de opsomming van zegen en vloek (Lev. 26; Deut. 28). In zijn algemeenheid geeft gehoorzaamheid zegen en ongehoorzaamheid vloek. Tot de vloek kan ook wegvoering in ballingschap behoren. Mozes lijkt er tamelijk zeker van dat dit ook een keer zal gebeuren (31:16-29). Toch zal God zijn volk in de ballingschap niet loslaten; Hij zal ze daar tot inkeer brengen. Na bekering zal de 'zal de HEERE, uw God een omkeer brengen in uw

gevangenschap en Zich over u ontfermen. Hij zal u weer bijeenbrengen uit al de volken (...). De HEERE, uw God, zal uw hart en het hart van uw nageslacht besnijden, om de HEERE, uw God, lief te hebben met heel uw hart en met heel uw ziel' (Deut. 30:1-6).

Israël moet rekening houden met de consequenties van de eigen houding. Toch blijkt Gods trouw voort te duren in een tijd van straf. Als Israël in ballingschap is en zich richt tot God, zal Hij genadig zijn en het volk weer terugbrengen. In plaats van een herhaling van de oude situatie zal Hij zorgen voor een innerlijke vernieuwing van het volk. Aangezien in Deuteronomium de aanwezigheid van profeten een zegen is van het verbond en aan het slot van dit boek zegen en vloek op de genoemde wijze aan de orde komen, is het niet verwonderlijk dat bij de latere profeten al deze aspecten herkenbaar zijn. De dreiging met straffen, de oproep tot bekering en de vooruitzichten op een heilrijke toekomst staan naast elkaar. Deze boodschappen behoren bij het ene verbond en vormen daarmee verschillende facetten van dezelfde profetische verkondiging.

Verbond en profetische aanklachten

De verbondsrelatie tussen God en Israël is vormgegeven op een manier die bekend is uit oosterse vazalverdragen. Inhoudelijk zijn er allerlei verschillen, maar de opbouw van het verbond en de gebruikte taal sluiten aan bij destijds gangbare voorstellingen. De profeten in Israël gaan uit van het verbond en roepen op grond daarvan het volk op terug te keren naar God. Ook zij gebruiken vaak daarbij bekende formuleringen.

Als in de internationale politiek een vazal het verdrag schond, kon de heer, de soevereine vorst, een aanklacht zenden. Een voorbeeld daarvan is de brief die Jarim-Lim, koning van Aleppo, schreef aan Jasjub-Jachad, koning van Dîr. Na de aanhef beschuldigt de vorst zijn vazal: 'Moge (de god) Sjamasj het oordeel vellen! Ik ben voor u als een vader en een broer, maar u, u bent voor mij een boosdoener en een vijand! Waartoe hebben al mijn weldaden gediend, die ik ten gunste van u gedaan heb?'

Daarna worden de bewezen weldaden de vazal voorgehouden. De schrijvende ondankbaarheid van de vazal wordt door de concrete misdrijven aangetoond. De brief besluit met een laatste waarschuwing.

Er zijn nog meer van dergelijke brieven gevonden. Dit vergelijkingsmateriaal toont dat de aanklacht van een soeverein een eigen literaire vorm had. Daarin zijn gewoonlijk de volgende vijf elementen te ontdekken: 1) Een inleiding om het onderwerp ter sprake te brengen; soms worden hemel en aarde als getuige opgeroepen. 2) Een ondervraging waarin de eerste beschuldiging al vervat ligt. 3) Een aanklacht met nauwkeurige vermelding van de begane overtredingen. 4) Een verwijzing naar de voorgeschiedenis van het verbond met het verschil in houding tussen de soeverein en de vazal. 5) Een veroordeling of een waarschuwing.

Deze zaken komen ook in de beschuldiging in Jesaja 1 voor: Hemel en aarde worden opgeroepen te luisteren naar de aanklacht van de HEERE, dat Hij kinderen heeft opgevoed, maar dat die afvallig zijn geworden (vs. 2-3). De ondervraging staat in de verzen 5 en 11-12. Herhaaldelijk klinkt de aanklacht dat Israël de HEERE verlaten heeft (vs. 4,13,16-17,21-23) en ook de voorgeschiedenis komt aan de orde (vs. 2,9). De veroordeling en waarschuwing luidt als volgt: 'Als u gewillig bent en luistert, zult u het goede van het land eten; maar als u weigert en ongehoorzaam bent, zult u door het zwaard gegeten worden' (vs. 19-20).

Het is niet moeilijk in Jesaja 5, het lied van de wijngaard, dezelfde elementen op te merken. Als voorbeeld de ondervraging, het tweede element: 'Wat is er nog meer te doen aan Mijn wijngaard, dan wat Ik eraan gedaan heb? Waarom heb Ik verwacht dat hij goede druiven zou voortbrengen, terwijl hij slechts stinkende druiven voortbracht?' (vs. 4).

Dergelijke aanklachten veronderstellen het verbond, waarin rechten en plichten geregeld zijn en die bepalend zijn voor zegen en vloek.

Boete en schuldbelijdenis

Meermalen was een aanklacht voldoende om de vazal tot inkeer en schuldbelijdenis te brengen. Koning Moersjilij II, de soeverein van Hatti, sloot een verdrag met Rimisjarna, koning van Aleppo. In de voorgeschiedenis herinnert hij zijn vazal aan de vroegere ontrouw van Aleppo, toen deze een eerder verdrag met Chattoesjil verbrak. De soeverein had zich toen genoodzaakt gezien, een strafexpeditie uit te sturen. Hierdoor tot inzicht gekomen, was Aleppo deze vorst om vergeving komen vragen. Het verzoek werd ingewilligd en Aleppo mocht opnieuw vazal van Hatti worden.

Uit dergelijke berichten en uit de Bijbelse geschiedenissen blijkt dat de schuldbekentenis gewoonlijk vijf elementen bevat: 1) Een herdenking van vroegere weldaden, de zogenaamde voorgeschiedenis. 2) Een belijdenis van eigen schuld en ontrouw. 3) Een erkenning dat de straf verdiend is. 4) Een verzoek tot vergeving. 5) Een smeekbede de straf weg te nemen en het verdrag te herstellen.

In Jesaja 63-64 komen wij dit ook tegen. De voorgeschiedenis vermeldt Gods daden in het verleden (63:7). De belijdenis van eigen schuld (63:10; 64:5-7) en de erkenning dat straf verdiend is: 'Zie, U was zeer toornig, want wij hadden gezondigd' (64:5). Het verzoek tot vergeving: 'Gedenk niet steeds de ongerechtigheid' (64:9) en de bede tot herstel: 'Keer terug omwille van uw dienaren... Och, dat U de hemel zou openscheuren, dat U zou neerdalen' (63:17-64:1).

Verbondsvernieuwing en toekomstig verbond

Een schuldbelijdenis en verzoek tot herstel kan gehonoreerd worden door de soeverein met de belofte dat het verbond in de toekomst hersteld zal worden. Koertiwaza kwam als vluchteling aan het Hethitische hof. Hij was door een mededinger van de troon gestoten. De soeverein belooft bescherming en zegt toe, dat hij straks weer als vazal zal mogen regeren in Mitanni. Hiermee belooft de Hethitische koning Sjoepiloelioema aan zijn toekomstige vazal de weldaden te zullen volbrengen, waarop hun toekomstig verdrag gevestigd zal zijn. Hiermee geeft hij de belofte van een toekomstig verdrag.

De volgende kenmerken typeren deze literaire vorm: 1) De toekomstige heilsdaden worden geformuleerd in de ik-stijl: Ik zal ... 2) Nu reeds geldt de eis van absolute loyaliteit van de vazal. 3) De belofte wordt uitgesproken als een eed, of tenminste als een heel plechtige verklaring.

Bij de profeten zijn er talrijke gedeelten te noemen, die een toekomstige verlossing aankondigen, bijv. Jesaja 11-12. Voor hen die blijven overtreden, is er slechts gericht, bijv. Jesaja 66.

In dit verband is het goed onderscheid te maken tussen verbondsvernieuwing en verbondsherstel. Als Israël het verbond niet gehouden heeft, kan het opnieuw trouw beloven aan het verbond. Zo'n verbondsvernieuwing komt voor bij de koningen Hizkia en Josia (2 Kr. 29:10; 34:30-33). In Exodus 32-34 lezen we echter van een zodanige overtreding van het verbond, dat Mozes de stenen tabletten met verbondsbepalingen stuk gooit. Van Gods kant wordt het verbond zichtbaar beëindigd, maar daarna toch weer hersteld. In het geval van verbondsvernieuwing gaat het initiatief uit van de vazal, in het geval van verbondsherstel van de soeverein.

In dit alles merken we dat de profeten in de vormgeving van hun boodschap aansluiten bij internationale gebruiken. In dit geval bij officiële documenten, waardoor hun boodschap ernstiger over komt, en tevens beter begrepen wordt.

Actualisering

De prediking in het Oude Testament betreft: Gods Tora (allerlei voorschriften), zegen en vloek, concrete toepassingen op het leven van de hoorders, en ook de toekomstverwachting. Wie let op de thema's die in onze tijd aan de orde komen in preken (en nog meer in die van meditaties en dagboeken) ziet grote nadruk op troost en bemoediging. Dit kan tijdelijk een terechte nadruk zijn, maar er ontstaat scheefgroei als wij de andere elementen vergeten. Enige tijd geleden schreef ds. Wim Dekker: 'Velen zijn gevallen over mijn duiding van de crisis van de kerk in Europa als een oordeel van God. Deze reacties hebben bij mij veel verwondering opgeroepen. Hoe kan het dat wij allen dezelfde Bijbel lezen, die in nagenoeg elk boek over oordelen van God spreekt, en dat wij dan toch zo aarzelen de gebeurtenissen vandaag ook onder dat aspect te bezien?'.¹³

Een ander punt is de toekomstverwachting. Terwijl tientallen hoofdstukken in het Oude Testament hierover gaan, reduceren veel predikanten die boodschap tot de wederkomst en het dubbele oordeel dat dan uitgesproken wordt. Dit is wel een kern, maar er valt veel meer te zeggen.¹⁴

Messiasverwachting

Er zijn allerlei profetieën over een komende verlosser, waarbij steeds meer bekend wordt over de Messias. In het bijzonder de profeet Jesaja heeft veel over Hem mogen aankondigen. Door Zijn plaatsvervanging wordt de relatie met God hersteld.

Zonder hier de vele teksten te noemen kan verwezen worden naar het onderwijs dat Jezus na Zijn opstanding gaf aan de Emmaüsgangers: 'En Hij begon bij Mozes en al de profeten en legde hun uit wat in al de Schriften over Hem beschreven was' (Luk. 24:27).

En Petrus geeft aan dat de profeten de toekomst onderzochten, in het bijzonder over het lijden van Christus en de heerlijkheid daarna' (1 Petr. 1:10-11).¹⁵

Het gezag van de boodschap

De prediking in het Oude Testament gaat terug op Gods openbaring. Mozes ontving de woorden van God en deze worden met gezag doorgegeven. 'Dit alles wat ik u gebied, moet u nauwkeurig in acht nemen. U mag er niets aan toevoegen en er ook niets van afdoen' (Deut. 12:32; vgl. 4:2). De profeten mogen slechts doorgeven wat God in het spreekt. Veel profetieën worden ingeleid met de woorden: 'Het woord van de HEERE kwam tot' en dan volgt de naam van de profeet. De profeten claimen een directe boodschap van Godswege te spreken. In de oorsprong van de boodschap ligt het grote verschil tussen ware en valse profeten. De woorden van God voor Israël hebben het allergrootste gezag en dit wordt bevestigd in het Nieuwe Testament. De Heere Jezus zegt in de Bergrede: 'Denk niet dat Ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen; Ik ben niet gekomen om die af te schaffen, maar te vervullen. Want, voorwaar, Ik zeg u: Totdat de hemel en de aarde voorbijgaan, zal er niet één jota of één tittel van de Wet voorbijgaan, totdat het alles geschied is' (Mat. 5:17-18). Hiermee in overeenstemming is Zijn beroep 'Er staat geschreven' (bijv. Luk. 4). Bij de apostelen merken we dezelfde houding tegenover de Schrift. 'Heel de Schrift is door God ingegeven en is nuttig om daarmee te onderwijzen, te weerleggen, te verbeteren en op te voeden in de rechtvaardigheid' (2 Tim. 3:16). Een volgende bekende tekst, ook van belang voor onze prediking, is de uitspraak van Petrus 'Dit moet u allereerst weten, dat geen enkele profetie van de Schrift een eigenmachtige uitlegging toelaat; want de profetie is destijds niet voortgebracht door de wil van een mens, maar heilige mensen van God, door de Heilige Geest gedreven, hebben gesproken' (2 Petr. 1:20-21).

De profeten hebben diep beseft dat zij Gods woord brachten. Denk aan het visioen dat Jesaja zag en de ingrijpende consequenties van de verharding van het volk (Jes. 6). De profeet Jeremia heeft heel wat keren geprobeerd onder de last van het woord vandaan te komen, maar

dat kon hij niet. Als hij probeerde te zwijgen, werd het in zijn hart als een brandend vuur (Jer. 20:9). Jesaja wist dat Gods getuigenis waar was en daarom kon hij oproepen en waarschuwen: ‘Terug naar de wet en het getuigenis! Als zij niet overeenkomstig dit woord spreken, zal er voor hen geen dageraad zijn’ (Jes. 8:20).

Wij kunnen proberen de menselijke factoren in hun spreken aan te wijzen, de invloed van hun karakter en tijdsomstandigheden, maar zij zelf poneren hun boodschap als direct afkomstig van hun Zender, de HEERE, de God van Israël, de Schepper van de hemel en de aarde.

In dit verband constateer ik dat de boeiend geschreven *Christelijke Dogmatiek* van G. van den Brink en C. van der Kooi in hoofdstuk 13 ‘De Bijbel – het boek van God en mensen’ weinig aandacht geeft aan bovenstaande.¹⁶ De auteurs geven hun eigen positie in een meerstromenland waarbij zij zich distantieren van de klassieke dogmatiek met de ‘bewijsplaatsen’ en zich ook afschermen tegen het fundamentalisme. De auteurs gaan uit van een diversiteit in de canon en zij kiezen voor een zoektocht naar een hogere eenheid, Daarbij beschouwen zij diversiteit als deugd, terwijl zij problemen constateren bij pogingen tot harmonisatie. Uiteraard kunnen in een leerboek dat voor een breed publiek geschreven is, niet alle zaken aan bod komen. De auteurs willen uitgaan van de inspiratie van de Schrift, maar daarbij laten zij wel enige genoemde aspecten van het zelfgetuigenis van de Schrift, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament, buiten beschouwing.

De relatie met het Nieuwe Testament

De prediking in het Oude Testament was in eerste instantie gericht op heel de mensheid (Henoach, Noach), maar er kwam al gauw een concentratie op Israël. Bij de uitleg van de Tora en de profetische geschriften moeten wij in eerste instantie uitgaan van de tijd waarin deze boodschappen klonken. Toch hebben de profeten ook gesproken over latere tijden en over de komst van de Messias. De boodschap van het Nieuwe Testament sluit daarbij aan.

In het Nieuwe Testament is de (gedeeltelijke) vervulling van de boodschap helderder geworden. Ook blijkt hier dat niet alle profetieën in één keer vervuld worden. Dit onderwerp is breder aan de orde gekomen in een eerder deel van deze serie, over de uitleg van de profeten.

De christelijke kerk heeft het Oude Testament bewust in de canon gehouden, en daarmee erkend als Gods woord.

Het Oude Testament gaat meer in op de schepping, op de verschillende verbonden en de manier van leven als volk in een land dan het Nieuwe Testament doet. Daar is de gemeente immers steeds een kleine minderheid. In een lange periode heeft Israël gefunctioneerd als een theocratie in het land Israël, maar er zijn ook Bijbelboeken die beschrijven dat ballingen in een minderheidspositie verkeren en daar toch het geloof in de God van Israël vasthouden en in praktijk brengen.

Het Oude Testament, ook de boodschap van de profeten, omvat een lange periode. In veel voorbeelden zien wij dat de profeten ‘hun geloof leven’ om te wijzen op de God die zij dienen.

Bij alle verandering in cultuur en tijdsomstandigheden blijft dat voor ons van het grootste belang: zij dienden niet zichzelf, maar hun God. Hun boodschap blijft spreken, lang nadat zij gestorven zijn. Want mensen zijn als gras dat verdort en als een bloem die afvalt, ‘maar het woord van onze God bestaat voor eeuwig’ (Jes. 40:8).

Gespreksvragen

1. De auteur van dit hoofdstuk is er geen voorstander van om preken op één lijn te stellen met profeteren of profetisch spreken. Wat vindt u van zijn argumentatie? Is profetisch spreken

volgens u onmogelijk, onwenselijk of juist aan te bevelen? In het laatste geval: wat verstaat u er dan onder?

2. Op pag. 28 wordt gesteld: ‘In onze tijd claimen velen goddelijke boodschappen te ontvangen en te brengen. Hoe gaan wij daarmee om?’ Bespreek deze vraag.

3. Op pag. 31 wordt naar aanleiding van de symbolische handelingen die door profeten werden verricht de vraag opgeworpen: ‘Wat kunnen wij leren van de profeten ten aanzien van het gebruik van beeldmateriaal bij de overdracht van Gods Woord?’ Hoe kunnen visuele aspecten worden ingezet, bijvoorbeeld met het oog op buitenstaanders? Wat zijn uw gedachten hierover?

4. Bespreek de constatering op pag. 38 dat in onze tijd in preken, meditaties en dagboeken grote nadruk ligt op troost en bemoediging en dat hierdoor scheefgroei kan ontstaan in de vertolking van Gods boodschap.

¹ Zie verder de uitleg van Deut. 18 in M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Leviticus – Deuteronomium*. Studiebijbel, deel 2 [SBOT 2], Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2005 (www.studiebijbel.nl). Zie ook M.J. Paul, ‘Tijden van wederoprichting. Petrus’ toespraak in Handelingen 3:19-21’, in M.C. Mulder en A. Noordegraaf (red.), *Hoop voor Israël. Perspectieven uit Handelingen*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2007, 80-102.

² God zweeg ook in de situaties die in 1 Sam. 28:6 en Ps. 74:9 genoemd worden.

³ Het geslacht van Elkana, de vader van Samuel, woonde in Efraïm (1 Sam. 1:1), maar het behoorde tot de stam van Levi (1 Kron. 6:22-28). Vanwege de status als leviet mocht Samuel werk doen in de tabernakel en later ook offeren.

⁴ Vgl. *Bijbelcommentaar Jeremia – Klaagliederen*, SBOT 10, 2013, Excurs 2, ‘Ware en valse profetie’, par. 3 Profeten buiten Israël.

⁵ Het betreft de eerste dag van de zevende maand (Lev. 23:23-25; Num. 29:1-6), enkele dagen na de voltooiing van de muur om Jeruzalem op de 25^e van de zesde maand (Neh. 6:15). Het priesterschap van Ezra wordt genoemd in Neh. 8:3 en blijkt ook uit zijn geslachtsregister (Ezra 7:1-5).

⁶ Wanneer de nieuwe, buitenlandse bewoners van Samaria niet weten hoe ze de God van het land moeten dienen, komt daarvoor een priester (2 Kon. 17:27). Ezra, de priester, zet zijn hart erop om in Israël inzetting en verordening te onderwijzen (Ezra 7:10). Vergelijk ook de voorrechten en taken van de priesters in Mal. 2:6-7.

⁷ De populaire vergelijking van predikant, ouderling en diaken met profeet, koning en priester, is exegetisch moeilijk te handhaven. Vgl. M.J. Paul, ‘Van richters naar koningen: leiderschap in de boeken Samuel’, in J. Hoek e.a. (red.), *Gezag in beweging: kerkelijk leiderschap tussen tekst en context*, Heerenveen: Protestantse Pers, 2008, 127-143, spec. 137-139.

⁸ Vgl. *Bijbelcommentaar Leviticus – Deuteronomium*, SBOT 2, ‘De opbouw, boodschap en het auteurschap van het boek Deuteronomium’.

⁹ Vgl. de eerder genoemde Excurs 2, ‘Ware en valse profetie’.

¹⁰ Vgl. *Bijbelcommentaar Ezechiël – Daniël*, SBOT 11, 2014, ‘Symbolische handelingen bij Ezechiël’.

¹¹ Vgl. *Bijbelcommentaar 2 Samuël – 2 Koningen*, SBOT 4, 2007, Excurs 10, ‘Profeten en wonderen’.

¹² Vgl. *Bijbelcommentaar Hooglied – Jesaja*, SBOT 9, 2012, Excurs 5, ‘Heils- en onheilsprofetieën’.

¹³ W. Dekker in het *Reformatorisch Dagblad* van 17 augustus 2011.

¹⁴ Vgl. M.J. Paul, *Het nieuwe verbond en de uitleg van de profetieën over de toekomst van Israël*, Baarn: Willem de Zwijgerstichting, 2013 en J. Hoek (red.), *Profetisch licht. Toekomst voor Israël en de kerk*, Heerenveen: Groen, 2013.

¹⁵ Voor de lijn van de Messiasverwachting, zie S. Riecker, ‘De belofte van het zaad van de vrouw en de roeping van Abraham tot zegen voor alle volken’, in H. Koorevaar en M.J. Paul (red.), *Theologie van het Oude Testament: de blijvende boodschap van de Hebreeuwse Bijbel*, Zoetermeer, 2013, 257-284. Zie ook *Bijbelcommentaar Hosea – Maleachi*, SBOT 12 (verwacht in 2015), Excurs 4, ‘De Messiasverwachting in het Oude Testament’.

¹⁶ G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2012, vooral de pagina’s 486, 501 en 514.